

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЛЫҚҚА

БІЛІМ БЕРУ МИНИСТІРЛІГІ

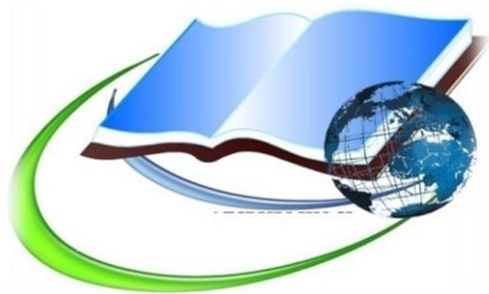
РЕСПУБЛИКА БІЛІМ ОРТАЛЫҒЫ

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМНІҢ

ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ

ІХ СЫНЫП

ӘДЕБИЕТ

ТАШКЕНТ - 2018

ТҮСІНІК ХАТЫ

«Әдебиет» пәнінің оқу бағдарламасы IX сынып оқушылары үшін мемлекеттік білім беру стандартының талаптары негізінде құрастырылған. Мемлекеттік білім беру стандарты IX сыныптар үшін негізгі мөлшер болып есептеледі. Аталмыш сыныптар бітірушілері мемлекеттік білім беру стандартының бұл дәреже үшін қойылған талаптарға жауап беруі шарт.

Әдебиет пәнінің негізгі мақсаты мен міндеттері оқушылардың дүниеқарасын кеңейтіру және ойлауды дамыту, сөз өнеріне, Отанға, ұлттық дәстүрмен бай руханиятымызды мейір-шапағат рухында тәрбиелеу болып табылады. Жалпы орта білімнің оқу жоспарындағы әдебиет пәні оқушыларда кітапсүйер мен оқу мәдениетін және шығармашылықпен сыни тұрғыдан пікірлеу қабілетін қалыптастыруға қызмет етеді.

Пәнді оқытудың **мақсаты** - қазіргі өзгермелі қоғам жағдайында өзіндік белсенділік көрсете алатын, халқымыздың тарихын, дәстүрін, өнерін, әдебиеті мен мәдениетін ұлттық құндылық ретінде бағалап, құрметтей білетін, әдеби көркем туындыда бейнеленген құбылысты эстетикалық тұрғыда қабылдауға қажетті білім, білік, дағдыларымен қаруланған, оқырмандық талғамы терең, жан-жақты дамыған дара тұлға қалыптастыру.

Пәнді оқытудың **міндеттері** – әдебиет бағдарламасына сай ауыз әдебиеті үлгілерінен ежелгі әдеби мұралар, жазба ескерткіштер жайлы мағлұматтар береді. Әрі, жазба әдебиетіміздің ірі тұлғаларының өмірін бір жөн көркем шығармаларын оқытып, оны да жан-жақты игерту. Олардың әрбірін жүйелі де мақсатты түрде меңгерту. Оқушылардың ауызекі сөйлеу әдеби тіл мөлшерлері негізінде қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ету, сөйлеу компетенциясын құрастыру болып табылады.

Жазбаша тілде жоғары сауаттылық, әдеби тіл мөлшерлеріне мойынсұну, стилистикалық эмоционалды реңктерден пайдалана алу дағды мен біліктерін дамыту және әдебиет пәнінің мазмұнынан келіп шығып, оқушыларда тірек компетенцияларын қалыптастырудан тұрады.

Жалпы орта білім мектептерінде әдеби білім таза ғылыми мағлұматтарды емес, рухани-ақылақтық бағыттар биіктігін көздейді. Оқушылар ұлттық әдебиеттің, сондай-ақ, әлем әдебиетінің ең жақсы үлгілерін оқу мен талдау жасау негізінде ізгілік пен жауыздық, жақсылық пен жамандық жөніндегі әр түрлі сындарға душар болады, оларға саналы қатынас білдіреді, солар негізінде өздеріндегі ақылақтық-рухани қасиеттер кешенінің қалыптасуы мен дамуына мүмкіндік жаратады. Оларға қарағанда ашық өмірлік қатынастарды көрсету қажеттілігі болса, оқушылардың ауызекі және жазбаша тіл дамуындағы маңызды фактор міндетін өтейді.

Жалпы орта білім жүйесінде оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерінен келіп шығып әдеби шығарманы сыныпта оқу, үйренумен бірге, шығармаларды еркін үйрену және сыныптан тыс оқуға да айрықша көңіл бөлу қаратылады. Оқушыларда әдеби шығарманы талдау, әдеби-теориялық түсініктерді үйрену біліктілігі қалыптастырылады. Әдеби шығармалардың әр бірін үйренуде тарихи-эстетикалық қағидаттарға толық таянғанда да, оларды тығыз хронологиялық тәртіпте немесе белгілі бір тақырыптар (айдарлар) көлемінде үйреніледі.

- туған әдебиеттің ұлттық сипатын жан-жақты аңғарып, ондағы жанрлық ерекшеліктері мен әрбір дарынды ақын-жазушының стильдік даралықтарын анық таныту. Әрбір көрініске шығарманың идеялық-эстетикалық адамгершілікке баулитын сырларын жан-жақты ұғындыру;
- көркем әдебиетке деген ынтымақтығын оятып, аса жоғары эстетикалық талғам таразысын биіктете түсіп, олардың ой-өрісін жан-жақты қалыптастыру;
- сөз өнерінің қадір-қасиетін дұрыс тануға, оны өз ой елегінен еркін өткізе білетін, білімді де білікті жастарды тәрбиелеп, олардың дағдыларын жетілдіре түсі;
- шығарманың толық мазмұнын игере білуге талпындыра түсіп, жалпы көркем өнердің өзіндік ерекшеліктерін тұтастай қабылдауға жұмылдыру;
- оқушыда ой дербестігін кең өріс алдырумен бірге, өздерінің де шығармашылығын жетілдіріп, оларға педагогикалық тұрғыдан әсер ету.
- өз ойын аса сауатты жеткізе білуге, тіл байлығын арттыра білуге қалыптастыру.

Бағдарламада оқушылар меңгеруі тиіс болған ауыз әдебиеті үлгілерінен ежелгі әдеби мұралар, жазба ескерткіштер жайлы мағлұматтар оқушылардың білімі мен өмірге деген көзқарасы көлемінде, қоғамдық өмір мен мемлекеттік саясат негізінде тәлім-тәрбиелік міндеттерге негізделген.

Әдебиет пәні негізінен өз ішіне география, тарих, қазақ тілі, педагогика-психология, логика, этика, тіл мәдениеті және стилистика пәндерін қамтиды.

Әдеби білімді оқушының оқу әрекетін қалыптастыруға бағадрлап құру – білім мазмұнын жаңартудың бір ұстанымы етіп алынды.

Әрекет түрлерін айқындауда пәнге тән жетекші білім және сол жетекші білімнің әрекеттік құрылымы ескеріледі. Әдебиетте дүниенің көркем бейнесі және тіл – осы екеуі де жетекші компонент болып есептеледі. Сондықтан

эдебиеттің басты қызметі – болмысты образдылықпен тану. Ол үшін эдебиетанымдық білім, ұғымдар, категориялар жүйесін меңгеру жеткіліксіз. Оқушы соларға сүйене отырып шығарманы терең қабылдауға, кейіпкер тағдырына ортақтасуға мүмкіндік алу жағы, сол негізде шығармаға, оның кейіпкерлеріне, онда суреттеліп отырған өмірге өзіндік көзқарасын, түйсігін, сезімдік құндылық пікірін қалыптастыру жағы ескеріледі.

Жоғары даму жолында нық қадаммен бара жатқан Өзбекстан халқының рухани дүниесі мен мәдени өмірінде жаңа дәуір басталғаны шындық. Бұл өз кезегінде білімді дәуір талабы дәрежесінде алып бару талап етілуде. “Эдебиет” пәнін оқыту және заманауи талаптар негізінде алып бару арқылы оқушылар тарапынан білімдерді игеру және көркем шығармаларды ұғыну арқылы эдеби тәлімнің мазмұны мен мақсаты, оны ұйымдастыруда білім принциптері негізінде оқушылардың дүниетанымын белсенді қалыптастыру және дамыту талап етілуде.

Оқытудың түрлерін түсініп меңгеру үшін шетел методистері іс-тәжірибелерінен алынған мысалдармен таныстыруымыз мүмкін.

Негізгі мәселе: 1. Оқытушы шығармашылығында оқыту мақсатының ерекшеліктері. 2. Оқыту мақсатын қолданудың ішкі процесі. 3. Оқыту процесінде оқушылардың ролі.

Республикамызда ғалым Б.Блум таксономиясы, “Кейс стади”ға негізделген оқыту технологиясы, дәстүрлі болмаған тест технологиясы, “Бумеранг”, “3x4”, “БББ”, квест-сабақтар, электрондық-виртуалдық сабақтар, қашықтан оқыту т.б. сияқты заманауи жүйелерді қолдану әдістемелері арқылы оқушыларға жоғары дәрежелі білім беру бүгінгі күннің талабы. Оқыту технологиялары, көптеген педагогикалық инновациялық іс-тәжірибелер, авторлық мектептер мен жаңашыл – мұғалімдердің проблемалары жан-жақты талдауды және жүйелеуді талап етеді.

Аталмыш оқу бағдарламасы 2018 – 2019 оқу жылында XI сынып, 2019-2020 оқу жылында VIII –IX сыныптар, 2020-2021 оқу жылында V сынып, 2022-2023 оқу жылында VI, VII, X сыныптарда басқышпа-басқыш іс жүзіне асырылады.

Жалпы орта білім мектептерінің V-XI сыныптарының әрбірінде жыл бойына: Эдебиет V сыныпта **68** сағат, VI сыныпта – **68** сағат, VII сыныпта - **68** сағат, VIII сыныпта – **68** сағат, IX сыныпта -**68** сағат, X сыныпта – **68** сағат, XI сыныпта – **68** сағат оқытылады.

Әдебиет
IX сынып (102 сағат, апталық - 3 сағат)

Оқушылардың оқу әрекеті нәтижелеріне қойылатын талаптар:

шығармалар мен поэзиядағы философиялық көзқарастарға қатынас білдіреді;

ұлттық және әлем мәдениеті жөнінде пікірлей алады;

классикалық және қазіргі қазақ кезеңді әдебиетінде тарихи тақырып пен тарихи тұлғалар бейнесіне қарағанда өз пікірін ауызша және жазбаша мазмұндайды;

шығармаларда келтірілген ұлттық және жалпыадамилық идеяларын ажырата алады;

тіл мәдениеті мен мәміле әдебіне мойынсұнады;

үйренілген тақырыптарға тиісті тілдердің грамматикалық және емле заңдылықтарын біледі, ауызша және жазбаша сөйлеуде пайдаланады.

Оқушылардың оқу әрекеті нәтижелеріне қойылатын талаптар:
(тереңдетілген)

I тарау. Халық ауыз әдебиеті

(26 сағат)

Ауыз әдебиеті жайлы түсінік. Ауыз әдебиеті халқымыздың аса мол асыл мұраларының бірі екендігі. Ауыз әдебиетінің түрлері. Ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетінің негізгі айырмашылығы мен байланысы. Ауыз әдебиетінің мәні мен маңызы.

Тұрмыс-салт жырлары. Тұрмыс-салт жырларының түрлері. Оларда жан-жақты сыр шерткен халық өмірі, тірлік-тыныстары. Тақырыптық, жанрлық сипаттары. Бүгінгі таңда сол салт-дәстүр қалай дамып, қалай сипат алып жатқандығы.

Мақал - мәтелдер. Мақал-мәтелдердің ғасырлар бойында халқымыз арасында бірге жасап, біте қайнасып келе жатқандығы. Олардың өзіндік

ерекшеліктерімен негізгі тақырыптары. Жаңа өмір, жарқын болашаққа орай туындаған бүгінгі мақал-мәтелдер.

Жұмбақтар жайлы қысқаша түсінік. Олардың мәні мен маңызы. Ауыз әдебиетімізде алатын орны.

Ертегілер жайлы қысқаша түсінік. Ертегілердің ауыз әдебиеті үлгілерінің ең көне түрі екендігі. Ертегілердің түрлері. Қиял-ғажайып ертегілер, хайуанаттар жайындағы ертегілер, шыншыл ертегілер. Оларда көрініс тапқан халықтың тұрмыс-тіршілігі, ой-арманы, асқақ үміті, арман-мұратының кең көрініс табу сырлары. Ертегілердің өзіне тән сипаттары мен негізгі ерекшеліктері, оларда кең көрініс тапқан кейіпкерлері. Ертегілердің құрылысы, әңгімелеу мәнері мен негізгі әдісі.

Аңыз әңгімелер.

“Жиренше шешен”, Қарашаш, Алдар көсе жайындағы аңыз-әңгімелер. Алдардың шық бермес шығайбайға қонақ болуы. Жәнібек ханның Жиреншеге Қарашаштың қайтқанын естіртуі. Аңыз әңгімелер жайлы мол мағлұматтар бере отырып, оның тақырыптық жағынан бай екендігінің мәнін аша түсу. Аңыз-әңгімелер мен ертегілердің негізгі айырмашылықтары. Аңызда көрініс табатын халық мүддесі.

Әдебиет теориясы. Ертегілердің айтылу мәні. Басталуы, шарықтауы, аяқталуы, әңгімелеу мәнері.

Сыныптан тыс оқу үшін. “Боз інген”, “Ақымақ қасқыр”, “Түлкі мен ешкі”, “Аю, түлкі, қойшы” т.б.

Батырлар жыры.

Батырлар жыры туралы түсінік. Батырлар жырының өз елін, жерін, Отанын басқыншы жаудан қорғау негізінде өмірге келгендігін айта отырып, оларда көрініс тапқан тақырыптарының мәнін ашу.

“Алпамыс батыр” жыры. Жырдың негізгі тақырыбы. Елін сыртқы жаудан қорғаудағы, батырдың ерлік істері, күрестері. Ел тыныштығын, ел бірлігін сақтаудағы болмыс-бітімі. Халық арманының Алпамыс батыр арқылы іске асу сырлары. Жырда жауыздық пен опасыздықтың

әшкереленуі. Сүйген жар бейнесі. Жырдың композициялық құрылысы мен сюжеті, өзіндік ерекшеліктері.

Лиро-эпос. Лиро-эпостың негізгі тақырыбы. Оның батырлар жырынан негізгі айырмашылықтары. Әлемеуттік, таптық сипаттары. «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жыры.

Әдебиет теориясы. Монолог, диалог, жанр жайлы түсінік.

“Айман-Шолпан” жыры. Жырдың басқа жырларға қарағанда негізгі ерекшеліктері. Жырда көрініс тапқан ескі мен жаңа арасындағы тартыс. Айман бейнесінің Қыз Жібек, Баян, Қарлығаш бейнелерінен айырмашылығы. Шығарманың композициялық тұтастығы.

Әдебиет теориясы. Ирония, сарказм жайлы түсінік.

Айтыс. Айтыс туралы түсінік. Айтыстың ауыз әдебиетінен алатын орны. Айтыстың түрлері. «Біржан мен Сара» айтысы. Айтыстың өзіндік ерекшеліктері. Бүгінгі таңдағы ақындар айтысы жайлы қысқаша мәлімет.

Әдебиеттер: 7,9,14,17,20,25

II тарау. XV-XVIII ғасыр әдебиеті үлгілерінен

(5 сағат)

Асан Қайғы. IX ғасыр. Асан Қайғы толғаулары. Өлеңдерінің идеялық мәні.

Қазтуған жырау. XV ғасыр. Қазтуған жырау толғаулары. Өлеңдерінде көтерілген өзекті мәселелер.

Шалкиіз жырау. XVI ғасыр. Шалкиіз толғаулары.

Доспамбет жырау. XVI ғасыр. Доспамбет жырау шығармалары. Өлеңдерінің идеялық мәні.

Ақтамберді Жырау. XVII ғасыр мен XVIII ғасыр. “Ағайының көп болса”, “Салпаң да Салпаң жортармын» секілді өлеңдерінің идеялық мәні.

III тарау. XVIII ғасыр әдебиет үлгілерінен

(5 сағат)

Жалпы шолу. Осы кезеңдегі қазақ халқының саяси - әлеуметтік, экономикалық жағдайлары. Олардың көркем әдебиетте көріну сипаттары.

Бұқар Жырау Қалқаманұлы. (1668-1781). “Тілек” өлеңінің идеялық мәні. Бұқар Жырау жырларында көтерілген басты мәселелер, маңызы мен көркемдік ерекшеліктері.

Әдебиет теориясы. Жыршы, жырау, ақын туралы түсінік.

Үмбетей жырау. (1706—1778). “Бөгембай өліміне”, өлеңінде сыр шерткен әлеуметтік жағдайлар.

Әдебиеттер: 17,22,29

IV тарау. XIX ғасыр әдебиеті

(6 сағат)

Жалпы шолу. Елдегі болып жатқан қиын-қыстау жағдайлардың халыққа тигізен игі әсерлері. Халықтың ауыр жағдайға тап болу сырлары.

Махамбет Өтемісұлы. Ақынның “Тарланым”, «Мұнар күн», «Тайманның ұлы Исатай», «Нарын», «Аспандағы бозторғай» секілді өлеңдерінде көтерілген негізгі мәселелер. Махамбет жасаған орта. Елдегі әлеуметтік жағдай. Махамбеттің өмірі. Халықтың арман - мұратын жоқтау мәні. Махамбет шығармаларының негізгі тақырыптары. Махамбет - реалист патриот ақын, Махамбет поэзиясы - шаруалар көтерілісінің айнасы. Ақын шығармаларындағы Исатай бейнесі. Махамбет жырларының халықтық сипаты. Шығармалардың қазақ әдебиеті тарихынан алатын орны.

Әдебиет теориясы. Реализм туралы түсінік. Әсірелеу, риторикалық сұрау жайлы түсінік.

Қосымша оқу үшін: “Толғау”, “Жалған дүние”, “Исатай деген ағам бар” .

V тарау. Туысқан халықтар әдебиеті үлгілерінен

(10 сағат)

Низами Гәнжауи. Ақынның өмірі мен шығармалары. «Ләйлі - Мәжнүн» шығармасы.

Әлішер Науаи. Әлішер Науаидың өмірі мен шығармашылығы туралы мәлімет. Науаи – өзбек классикалық әдебиетінің негізін салушы.

Мақтымқұлы Пырағы. Ақынның өмірі мен шығармашалары. «Тең болмас», «Тең емес», «Байқа», «Боларсың» т.б. өлеңдерінің тәрбиелік мәні.

Бердақ. Ақынның өмірі мен шығармалары.

Мұқыми. Мұқымидің өмірі мен шығармашылығы туралы мәлімет. Өлеңдерінің идеялық мәні. Мұқыми шығармашылығының өзбек әдебиетіндегі орны.

Фурқат. Өмірі мен шығармашылық қызметі туралы мәлімет. Фурқаттың шығармалары. Өлеңдерінің идеялық мәні. Фурқат шығармашылығының өзбек әдебиетіндегі орны.

Абдулла Қахһар. А.Қахһардың өмірі мен шығармашылық қызметі туралы мәлімет.

Зулфия. Өмірі мен шығармашылық қызметі туралы мәлімет. Зулфияның шығармалары.

VI тарау. Әлем әдебиеті үлгілерінен

(4 сағат)

Әбдірахман Жәми. Ақынның өмірі мен шығармалары. “Жүсіп-Зылиха” дастаны.

А.С.Пушкин. Ақынның өмірі мен шығармалары. “Евгений Онегин” т.б. шығармалары.

Әдебиеттер: 11, 17, 27

Шығармашылық мазмұндама – 8 сағат

Бақылау-тест – 4-сағат

Әдебиет пәнінен тақырыптық жоспарлар

IX сынып

№	Бөлімдер аты	Сағаттар саны		
		Жалпы	Теориялық	Практика
1	I тарау. Халық ауыз әдебиеті	26	26	
2	II тарау. XV-XVIII ғасырдағы қазақ әдебиеті	5	5	
3	III тарау. XVIII ғасыр әдебиеті	5	5	
4	IV тарау. XIX ғасыр әдебиеті	6	6	
5	V тарау. Туысқан халықтар әдебиеті.	10	10	
6	VI тарау. Әлем әдебиеті	4	4	
7	Шығармашылық мазмұндама	8	8	
8	Бақылау-тест	4	4	
	Жалпы	68	68	

**ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУҒА ҰСЫНЫЛАТЫН
ӘДЕБИЕТТЕР МЕН ДЕРЕККӨЗДЕР:**

1. O‘zbekiston Respublikasining 1997- yil 29- avgustdagi “Ta’lim to‘g‘risida” gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasining 1997-yil 29-avgustdagi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida” gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999- yil 16 -avgustdagi “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 390-sonli qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi “Umumiy o‘rta ta’lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 187-son qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi “Umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida” gi 140-sonli qarori.
6. Каримов И.А. Жоғары руханият жеңілмес күш. Т.: Маънавият. 2008.-17 б.
7. Abdulla Qodiriy. “O‘tkan kunlar”. – Т.: G‘afur G‘ulom. 2015.
8. Alisher Navoiyning 10 tomlik “To‘la asarlar to‘plami”. – Т.: G‘afur G‘ulom.2016
9. Адамбаев Б. Қазақ тың шешендік сөздері. А.: 2006.
10. Абайдың қара сөздері. А.: 2010
11. Аманжолов С. Қазақ жұмбақтары. А.: 2006.
12. Ахметов З. Асыл Ұ. Қазақ әдебиеті. 10-сынып (хрестоматия). А.:2006.
13. Әуезов М. Абай жолы роман эпопеясы. 1-2 том. А.: 2001.
14. Әуезов М. Абайтану дәрістерінің дереккөздері. А.: 1997.
15. Әбдібаев Х. Қабдолов З. Нұрғалиев Р. Қазақ әдебиеті. 11-сыныпқа арналған оқулық. А.: 1998.
16. Бердібаев Р. Мұхтар шыңы. А.: 1997.
17. Жұмалиев Қ., Ақшолоқов Т. Қазақ әдебиеті. 9-сынып оқулық. А.: 2003.
18. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Boburnoma”. – Т.: G‘afur G‘ulom. 2016.
19. Мырзахметов М. Әуезов және Абай. А.: 1997.
20. Мақал-мәтелдер жинағы. А.: 2010.
21. Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. А.: 2008.
22. Қабдолов З., Қирабаев С., Әдібаев Х. Қазақ әдебиеті. 11-сынып оқулық. А.: 2011.
23. Исләмжанұлы К., Тілешова., Әрінова., Баттал Р. Әдебиет. 6-сынып. А.: 2006.
24. Ойбек. “Qutlug‘ qon”. – Т., G‘afur G‘ulom. 2015.
25. Рустемов А. Абай олами. Т.: 2015.

26. Сейданов Қ. Түбір бірге туысқан. Т.: 2011
27. Сейданов Қ. Туыскандар (қазақ-өзбек әдебиетінің байланыстарының даму сипаттары). Т.: 2018.
27. Сыздықов К. Мұхтартанудың беймәлім беттері. А.: 1997.
28. То‘хлиев В., Ashurova G. “Та’lim bosqichlarida Alisher Navoiy hayoti va ijodini o‘rganish” – Т.: 2017.
29. Yusuf Xos Hojib. “Qutadg‘u bilig”. – Т.: G‘afur G‘ulom. 2015.
30. Yusupova D. “O‘zbek mumtoz va milliy uyg‘onish adabiyoti”. – Т.: Tamaddun, 2016.
31. Internet saytlari: online.zakon.kz, www.kaznu.kz (Қазақстан).